

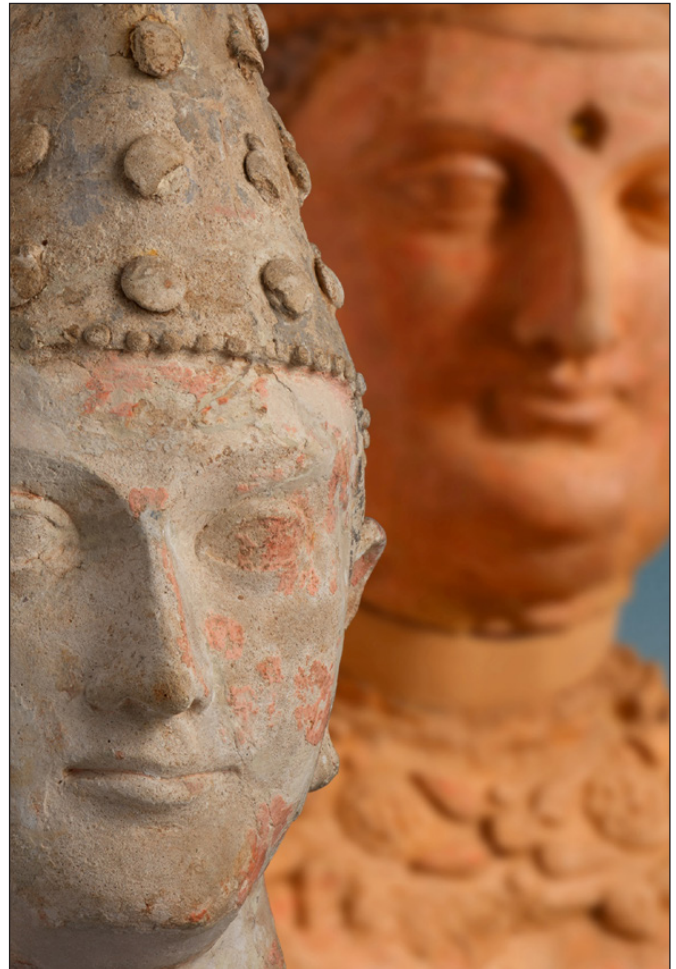
ÜZBEGISZTÁN RÉGÉSZETI KINCSEI NAGY SÁNDOR HÓDÍTÁSAITÓL A KUSÁN BIRODALOMIG

GULYÁS RÉKA

Magyar Régészet 12. évf. (2023) 2. szám, pp. 64–66.

Üzbegisztán neve a hazai régészeti fórumokon is egyre gyakrabban kerül említésre, több kutató foglalkozik az onnan származó leletekkel, a hajdani lóállománnyal és a különleges kulturális hagyattal (1. kép). Ezért is figyelemreméltó a James-Simon-Galéria és a Neues Museum május elején nyílt közös kiállítása, amely még 2024 január közepéig látható Berlinben.

Üzbegisztán történelmi összefüggésben elsősorban a Selyemút részeként, Szamarkand és Buhara pedig ennek a kereskedelmi útvonalnak fontos állomásai-ként kerültek be a köztudatba. A Selyemúttól délre fekvő területek azonban sokak számára még mindig terra incognitának számítanak. Pedig a mai Üzbegisztán helyén létrejött tartományok már az antik világban is fontos összekötő kapcsot jelentettek Kelet és Nyugat között, és már akkor is rendelkeztek olyan fontos városokkal, melyek a hatalom és a kultúra központjaiként működtek. A berlini kiállítás e területeken talált leletekből ad ízelítőt, mégpedig a Kr.e. 4. századtól a Kr.u. 4. századig terjedő korszakból. Mint Herrmann Parzinger, a Stiftung Preußischer Kulturbesitz elnöke megnyitóbeszédében elmondta, a kiállításon ebből az időszakból olyan tárgyi bizonyítékok láthatók, melyek e Belső-Ázsiai régióról való tudásunk hiányosságait képesek pótolni. Ezek a leletek sok mindent elárulnak az ottani népek hajdani életkörülményeiről valamint vallási és etikai kultúrájukról (2. kép).

1. kép. A kiállítás plakátmotívuma. Egy terakotta hercegszobor és egy Bodhisattvát ábrázoló szobor a Dalverzintepai templomegyüttesből. Művészettörténeti Intézet, Taskent, © polyform / studio Edgar Kandratian

2. kép. Részlet a kiállításból

© Staatliche Museen zu Berlin / David von Becker

A tárlat nagy része, 280 kiállítási tárgy Üzbegisztán különböző múzeumaiból és Régészeti Intézetéből (State Museum of History of Uzbekistan, Tashkent; Archaeological Museum of Termez, Samarkand State Museum, Bakhara State Museum, Institute of Art Studies of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan) érkezett és érdekességük, hogy az országhatárokon túl eddig csak a Louvreban voltak kiállítva. A kurátorok, Cayana Umerova, az Art and Culture Development in Tashkent vezetője és Manfred Nawroth, a berlini

3. kép. III. Dareiosz perzsa nagykirály a Nagy Sándor-mozaik másolatán és Nagy Sándor hódításainak útvonalai a múzeum padlóján © Staatliche Museen zu Berlin / David von Becker

eljutott az Óxosz folyóig (mai nevén Amur Darja). Akkoriban ez volt a természetes határ Baktria és Szogdiáné között, ugyanakkor a nyugati birodalmak ezt tartották a „világ végének“. Nagy Sándort azonban ez sem állította meg; Kr.e. 329-ben átűzte Besszoszt az Óxoszon, majd elfogatása és kivégeztetése után saját magát koronáztatta meg perzsa királlyá. Itt már le is telepedhetett volna, de mivel Indiába akart eljutni, tovább nyomult új birodalmában észak felé a következő nagy folyóig, a Jaxartészig (mai nevén Szir-Darja) és ott alapított új várost „Legtávolabbi Alexandria“ néven (ma Hundzsand/Khujand, Tadzsikisztán). A folyó egyik partján a szogdok, a másikon a szkíták éltek, és egyikük sem örült a betolakodónak; ezt számos lázadással és gyakori támadásokkal adták az uralkodó tudtára. Nagy Sándor ezért a határvidékeken több erődöt is építtetett, melyek a kiállításon drónfelvételeken és fotókon láthatók. Az új király a meghódított területeken elterjesztette a hellén kultúrát, új helytartókat állított a városok élére és új pénzérméket veretett. Ezen tevékenységek hírmondói az itt talált leletek, pl. a Nagy Sándor drachmák, a görög motívumokkal díszített használati tárgyak és a mives aranyékszerek.

Az e területen uralkodó extrém időjárás és az állandó viaskodások felőrölték Nagy Sándor és csapatainak erejét és egészségét. Katonái részben megfagytak, részben elestek, ő maga Kr.e. 323-ban

Museum für Ur-und Frühgeschichte régésze ezt az érdekes és értékes anyagot egészítette ki további 70, berlini múzeumokból és gyűjteményekből származó lelettel. Mivel ilyen jelentős a kiállított tárgyak száma, nem csoda, hogy a tárlat a Neues Museum termeiből a James-Simon Galériába is átnyúlik és összesen 1200 négyzetmétert foglal el. A Neues Museum termeiben nagyrészt azok a leletek kaptak helyet, melyek Nagy Sándor hódításainak nyomán a Macedóniától Dél-Üzbegisztánig húzódó régiókból kerültek elő, míg a James-Simon Galéria termeiben a korai buddizmus tárgyi emlékeit mutatják be.

III. Alexandrosz, vagyis Nagy Sándor egyik legnagyobb diadalát Kr.e. 333-ban, az isszoszi csatában aratta, amikor sikerült legyőznie III. Dareiosz perzsa királyt. Erről az összecsapásról készült a Pompeiben feltárt Nagy Sándor-mozaik, amelyen a két hadvezér egymást méregetve veti magát a csatába. Ez a híres motívum a kiállítás egyik termének padlóján a makedón hadvezér további hódításának útvonalaival kiegészítve jelenik meg (3. kép).

Nagy Sándor az isszoszi csata idején 23 éves volt, és akkor még senki sem sejtette, hogy ennek a tehetséges ifjúnak már csak tíz éve van hátra. A Nagy Sándor által elűzött perzsa királyt Besszosz szatrapa gyilkolta meg, aki igényt tartott a perzsák trónjára is. Nagy Sándor csapataival az üldözésére indult, átkelt a Hindikuson és az afgán sivatagon, és

4. kép. Részlet a kiállításból,
© Staatliche Museen zu Berlin / David von Becker

Babilonban maláriában halt meg (4. kép).

Nagy Sándor halála után egykori birodalmába elsősorban kelet felől érkeztek bevándorlók, akik magukat jüecsi-nek, vagyis a Hold népének nevezték és később kusán néven váltak ismertté. A Dél-Üzbegisztánból, főképp Termizből és Dal' verzin tepéből származó leletek, melyeket ehhez a kusán kultúrához lehet sorolni, a James Simon Galéria speciális bemutatótermében kaptak helyet. A Közép-Ázsiából származó kusánok a Kr.e. 2. században Baktria területén telepedtek le, majd Kr.u. 100 és 250 között Észak-Indiától a Narmada folyóig húzódó, nagy kiterjedésű birodalmat alapítottak, mely a római és a kínai birodalmak mellett is hosszú ideig fenn tudott maradni. A kusán kultúra fő jellegzetessége az volt, hogy többféle vallási és művészeti irányzatot tolerált, melyek így egymással párhuzamosan is tudtak fejlődni. A kusán művészetben két nagy fő vonalat lehet megkülönböztetni: a hellenisztikus hatás nyomán létrejött gandharai művészetet, valamint az inkább indiai kultúra jegyeit hordozó mathurau művészetet. A nyugati, hellenisztikus befolyás például abban mutatkozik meg, hogy az addig inkább csak oroszlán vagy kerék formájában ábrázolt Buddha már emberi alakban is megjelenik. A

kiállítás egyik ikonikus darabja egy gondosan faragott Buddha szobor. A közepén ülő, nyugalmat árasztó Buddha alak mellett két szerzetes áll, a hármast kompozíciót korintoszi oszlopok foglalják keretbe (5. kép).

Üzbegisztán déli részén az egyik legfontosabb lelőhely Dal' verzin Tepe, ahonnan életnagyságú Buddha istenségek szobrai mellett 36 kilogrammnyi aranykincs is előkerült (érdemes megjegyezni, hogy a világ egyik legnagyobb aranybányája most is Üzbegisztánban van). Az leletegyüttes aranyékszereket, aranytömböket és aranytárgyakat tartalmaz. Míg e karperecek és nyakékek inkább a letisztult, a mai modern ízlésnek is megfelelő, formailag egyszerű darabok, addig a kiállításon szintén látható egy, a mai Taskent területéről származó, a Kr.u. 3–4 századra datált arany sün, az antik aranymegmunkálás magas színvonalának ékes példája, mely egykor talizmán lehetett.

A változatos és izgalmas kiállítási tárgyakon kívül a nagy felületekre kivetített drónfelvételek, fotók és számítógépes animációk is lenyűgözőek, mert igazán ezek által éled fel teljes nagyságában az egykori antik birodalom. Buddhista kolostorok, erődítmények és városok elevenednek meg a mai ásatások nagyon friss, 2022 novemberében készült felvételein.

A kiállítás létrejöttét évekig húzódó magas szintű politikai tárgyalások és szerződésalkötések előzték meg. Az üzbég fél számára az volt a legfontosabb, hogy megmutassa, milyen sokféle vallás és kultúra létezett az iszlám kultúra megjelenése előtt a mai Üzbegisztán területén, és hogy akkoriban ez a régió különböző népek és hagyományok olvasztótégelye volt. Üzbegisztán a Szovjetuniótól való függetlenedése során nyitott a Nyugat felé, és most arra törekszik, hogy elhatárolódjon a nagyhatalmaktól (Oroszországtól, valamint Kínától), felmutassa saját gazdag kulturális örökségét, és újra felhelyezze magát a világ kulturális térképére. A mintegy 700 év gazdag ásatási anyagát felölelő berlini kiállítás ennek a törekvésnek egy igen fontos állomása.

A kiállításhoz egy katalógus is készült, melyet a berlini Kadmos kiadó jelentetett meg: Manfred Nawroth & Matthias Wemhoff, Hrsg.: Archäologische Schätze aus Usbekistan. Von Alexander dem Großen bis zum Reich der Kuschan. Puhakötés, 448 oldal, 500 színes és fekete-fehér illusztrációkkal. ISBN 978-3-86599-545-2, € 49,80)

5. kép. A gréko-buddhizmus finoman megművelt darabja egy korai Buddha szobor

© Staatliche Museen zu Berlin / David von Becker